

Рубен АНТОНЯН

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА
НА ЗАХИСТ УКРАЇНИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ЗГІДНО
ЗІ СТ. 43¹ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Після початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації в нашу державу Кримінальний кодекс України (далі – КК) зазнав низки змін, які покликані адаптувати вітчизняне кримінальне законодавство до нових реалій. У першу чергу це було зумовлено потребою в підвищенні ефективності протидії вторгненню росії кримінально-правовими засобами.

З перших днів відкритого нападу російської федерації на нашу державу громадяни України стали пліч-о-пліч у боротьбі з ворогом. В багатьох випадках для захисту нашої країни в умовах збройної агресії держави-терориста поставало питання про кримінально-правову оцінку дій тих громадян України, які в процесі такого захисту спричиняли шкоду соціальним цінностям [1, с. 712].

Відповідно серед новел КК є поява у Розділі VIII Загальної частини обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, що передбачено ст. 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», відповідно до Закону України від 15 березня 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» [4]. Очевидною передумовою внесення зазначених змін до КК стало забезпечення правової основи виконання громадянами України свого обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, передбаченого ст. 65 Конституції України [8, с. 20].

Наявність ст. 43¹ КК є надзвичайно позитивним явищем, спрямованим на вдосконалення механізмів адекватного реагування держави на факти заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з урахуванням того, що особа, яка фактично захищала свою Батьківщину від агресії будь-якої держави, діяла правомірно, в межах закону [1, с. 713].

Проте включення до КК зазначеної норми обумовило появу низки дискусійних питань, наявність яких може викликати певні проблеми під час практичного застосування положень ст. 43¹ КК.

Наприклад, дискусійним є питання щодо допущення можливості здійснення відсічі збройній агресії проти України та стримування її не лише шляхом активних дій, але й бездіяльності.

На думку Ю. А. Пономаренка, «у ч. 1 ст. 43¹ КК допущена груба помилка: допускається можливість відсічі збройній агресії та стримування її шляхом бездіяльності. Безумовно, це не так – у бездіяльності ні відсіч агресії, ні стримування її, полягати не можуть» [7, с. 13]. А В.В. Кузнецов та М.В. Сийплові вважають, що вказівка в ч. 3 ст. 43¹ КК України на застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин вже свідчить про вчинення саме дій при захисті Вітчизни. Важко уявити ситуацію, коли відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації відбувається через бездіяльність, якою завдається шкода життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або шкода правоохоронюваним інтересам [6, с. 322].

Натомість Д. В. Бараненко вважає, що виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України можливе не тільки шляхом дії, а і шляхом бездіяльності. Наприклад, працівник залізничного транспорту своєчасно не вжив заходів до уникнення зіткнення потягів, які перевозили особовий склад ворожої армії, що потягло за собою втрати особового складу збройних сил ворога [3, с. 607].

Ми також підтримуємо позицію законодавця, що реалізувати право на захист України від збройної агресії згідно зі ст. 43¹ КК можливо й у формі бездіяльності. Наприклад, у випадку, коли російський військовий буде намагатись здійснити взимку перехід через водну перешкоду

по тонкій кризі і провалиться під воду, а громадянин України, маючи змогу надати допомогу та витягти військового на берег, не надасть такої допомоги і військовий потоне. Вищезазначені дії за фактичними ознаками здійсненого вчинку підпадають під кваліфікацію за ч. 3 ст. 136 КК як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, що спричинило смерть потерпілого [5].

Тобто думка, що відсіч та стримування збройної агресії може підпадати під ознаки убивства, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, знищення чи пошкодження майна тощо [7, с. 13] потребує уточнення в тій частині, що до розряду «тощо» можна віднести таке кримінально протиправне діяння, як «ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані», об'єктивна сторона якого характеризується бездіяльністю.

Саме у тому, що відсіч та стримування збройної агресії може проявитись не лише у формі активних дій, але і як бездіяльність, є однією з важливих відмінностей обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, передбачену у ст. 43¹ КК, від необхідної оборони, котра може проявитись виключно у формі активних дій.

Тому дещо суперечливою є позиція, що нормативне місце ст. 43¹ КК визначено неправильно, регламентація права на захист України від збройної агресії з урахуванням вимог нормотворчої техніки мала б розміщуватися після норми про необхідну оборону (ст. 36¹ КК), оскільки новела КК, закріплена у ст. 43¹, є різновидом/проявом необхідної оборони [2, с. 100-101].

Однак аналізована нами обставина містить елементи й інших обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Так, умови, вказані у ч. 4 ст. 43¹ КК, подібні до умов виправданого ризику згідно зі ст. 42 КК [9, с. 215], тобто ризиковане діяння, пов'язане із відсіччю та стримуванням збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, вчиняється для досягнення значної суспільно корисної мети, яку неможливо досягнути без вчинення ризикованого діяння, а особа обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам, ризиковане діяння завідомо не створювало загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій більшого масштабу [5].

Отже, особливістю ст. 43¹ КК є саме можливість охоплення не лише активної, але й пасивної поведінки, що відрізняє виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України від необхідної оборони та свідчить про самостійний характер цієї обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння. Розміщення правової регламентації діяння, спрямованого на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, наприкінці Розділу VIII Загальної частини КК, свідчить про прагнення законодавця виокремити його як спеціальну, окрему обставину, зумовлену винятковими умовами збройної агресії. На відміну від класичних обставин, що мають універсальний характер і можуть застосовуватися в мирний час, аналізована обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, має чітко окреслену соціально-правову обумовленість – вона функціонує в умовах оборони держави та пов'язана з реалізацією конституційного обов'язку захисту Вітчизни. Водночас за своїм змістом вона поєднує в собі, зокрема, окремі елементи необхідної оборони та виправданого ризику, однак не зводиться до жодної з них, оскільки передбачає інший масштаб суспільної небезпеки, інший об'єкт посягання та специфічну мету – відсіч і стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни. Таким чином, її нинішнє розташування у системі інституту обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, є концептуально виправданим і відображає формування в кримінальному праві України особливої, воєнно-правової моделі правомірної поведінки, що може існувати лише в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

1. Андрусяк Г. М. Захист України від збройної агресії та бойовий імунітет як обставини, що виключають протиправність діяння за проєктом Кримінального кодексу України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2024. № 6. С. 711-716. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/71376>.

2. Андрусяк Г.М. Щодо проблем новели статті 43-1 КК України (Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України). *Необхідна оборона. Історико-правовий часопис*. 2023. № 1 (20). С. 99–103. URL : <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-1/13>.

3. Бараненко Д. В. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що звільняє від кримінальної відповідальності = Fulfillment of the obligation regarding the protection of the motherland, independence and territorial integrity

of Ukraine as a circumstance for exemption from criminal liability. Матеріали XIV міжнар. наук.-техн. конф. «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці». Миколаїв : НУК, 2023. С. 606–610.

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5> (дата звернення 10.02.2026).

5. Кримінальний кодекс України від 01.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.02.2026).

6. Кузнецов В. В., Сийпловіч М. В. Кримінально-правова характеристика виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 4. С. 320–325. URL: <http://surl.li/twlkj>.

7. Пономаренко Ю. А. Новелізація положень КК щодо обставин, які виключають кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2022, № 1(17). С. 1-23.

8. Юртаєва К. В., Міхєєнко О. А. Правові обмеження виправданості дій, спрямованих на виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). С. 20–24. URL : <https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.5>.

9. Ющик О. І. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці/ Уклад. І. В. Ковбас, І. І. Бабін, О. І. Ющик, І. Ж. Торончук, П. І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 213- 215.

Ігор БЕЛЯЄВ

аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 368 КК УКРАЇНИ

Правильне встановлення об'єкта кримінального правопорушення є фундаментальною умовою для точної кваліфікації діяння, відмежування його від суміжних складів злочинів та визначення ступеня суспільної небезпеки. Стаття 368 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка передбачає відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, охороняє одну з найважливіших груп суспільних відносин – сферу службової діяльності. У теорії кримінального права визначення об'єкта цього злочину здійснюється через призму ієрархічної структури: родового, видового та безпосереднього об'єктів.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVII КК України, є суспільні відносини, що забезпечують нормальне, регламентоване Конституцією та законами України функціонування апарату публічної влади (державного апарату, апарату місцевого самоврядування), а також апарату управління юридичних осіб публічного права [1, с. 142]. Теоретична важливість виокремлення родового об'єкта полягає у тому, що він визначає соціальну спрямованість злочину. Посягання на ці відносини дестабілізує управлінську вертикаль держави, підриваючи принципи верховенства права та законності.

У доктрині кримінального права видовий об'єкт ст. 368 КК України часто ототожнюється з родовим, проте має певну специфіку. Видовим об'єктом слід вважати суспільні відносини, що забезпечують авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Ключовим теоретичним аспектом тут є поняття «авторитет влади». Коли службова особа вчиняє корупційне діяння, шкода завдається не лише конкретній установі, але й престижу всієї державної служби як інституції. Громадяни втрачають довіру до спроможності держави виконувати свої функції неупереджено, що призводить до правового нігілізму. Таким чином, видовий об'єкт охоплює інтереси служби як сукупність вимог, що ставляться до носіїв владних повноважень.